ARCHIȘ

Denumiri:

Archiş: *Arkos (1552), Felsöárkos, Bélárkos, Sächsisch Erkes*(în germană)
Bârzeşti: *Borzafalva(1580), Borzwlifalva (1599), Borzest (1692), Barzest (1806)*
Groşeni: *Gross (1580), Tönköd*
Nermiş: *Nermegy(1477), Nyermegh (1580), Nyermigy (1692)*

Repere geografice

Din componența comunei Archiş fac parte satele **Archiş** (reşedința), **Bârzeşti, Groşeni** şi **Nermiş**. Ea este situată în partea de NE a judeţului Arad la o distanţă de 80 km faţă de municipiul Arad, la poalele Munţilor Codru Moma, cu vârful Pleşu, limită între judeţele Arad şi Bihor. Se învecinează la vest cu comuna Beliu, la nord cu comuna Hăşmaş, la sud cu comuna Cărand, la est cu judeţul Bihor (Munții Codru Moma).

Istoric

Prima mențiune documentară: Archiş: 1552; Bârzeşti: 1580; Groșeni: 1580; Nermiş: 1477.

Vechi urme de locuire au fost descoperite de arheologi în locuri precum Dealul Moţului, aflat în localitatea Archiş. Din situl arheologic au fost scoase la lumină ciocane şi topoare din piatră şlefuită şi găurită. Potrivit unor cercetători, se pare că din vremea Regatului Dac, condus de Burebista, datează una din vechile fortificaţii liniare din Ţara Zărandului, cunoscută sub denumirile de „Troianul", „Calea lui Traian", „Drumul lui Traian" sau „Iarcul". Arheologul Sever Dumitraşcu a susținut că valul de apărare ar fi fost ridicat de către daci împotriva celților, în vremea regelui Burebista. Ulterior, lansează o altă ipoteză potrivit căreia construirea valului a avut loc în veacul I d. Hr. Atunci ar fi constituit un sistem defensiv împotriva sarmaților iazigi. Într-o alta, același susține că acest val de pământ a constituit unul din sistemele defensive ale Provinciei Romane Dacia. Conform măsurătorilor, el s-ar fi întins pe o suprafață de aproximativ 20 km, pe linia Iercoşeni–Mânerău–Răpsig–Seliște–Archiş–Comăneşti. Așadar, prin pădurea numită Gălălău, între Archiş şi Beliu, trece vadul de pământ numit „Troianul". Arheologii au descoperit monede romane imperiale (secolele I-III), în zona arădeană fiind cunoscute cinci tezaure monetare, dintre care unul la Bârzeşti. La Groşeni, de pe dealul numit „Jidovina", în urma unei cercetări amănunțite, efectuate în anii 1996 şi 1999, a fost identificată o locuire medievală timpurie de secol X-XI. Specialiştii au recuperat ceramică lucrată la roata olarului, precum și piese de harnașament și ustensile (artefacte de fier: zăbală articulată, scăriță de șa, două cuțitașe, un amnar; artefacte din bronz: o piesă de podoabă: un fragment de cercel cu inel fragmentar).

În vremea voievodului Menumorut, Archişul a aparținut de Cetatea Beliului. În veacurile XIV-XV, localitatea a fost condusă de un voievod.

În conscrierea comitatului Bihor, din anul 1552, a fost amintit satul Archiş care avea 10 „porți" și aparținea unui district românesc ce se afla pe cursul Teuzului și afluenților săi de sub Codru Moma, stăpânit de Episcopia Romano-Catolică de Oradea. Odată cu desființarea proprietății Episcopiei Romano-Catolice de Oradea în anul 1557, aceste așezări au aparținut de districtul Beliu, care făcea parte din domeniul Cetății Oradea. Un document din 1581 consemna și așezările Groșeni, Bârzești, Nermiș. În acea perioadă, se presupune că potentata vremii era familia Botha.

La 24 martie 1600, voievodul Petru din Archiș s-a raliat planurilor strategice ale lui Mihai Viteazul, nesupunându-se căpitanului Cetății Oradea. Locuitorii satelor Archiş, Bârzești, Groșeni și Nermiș s-au adresat lui Mihai Viteazul în vederea rezolvării unor diferende, ignorând autoritățile vremii. În 1651, satul a fost donat de principele Transilvaniei, Gheorghe Rakoczy al II-lea, căpitanului cetății Ineu, Harag György.

Spre sfârşitul veacului al XVIII-lea şi debutul următorului s-a instaurat stapânirea habsburgică, iar din 1867 cea austro-ungară. Acestea vor pecetlui evoluţia istorică, economică, politică, cultural-educativă până în anul 1918. Odată cu realizarea Marii Uniri, potrivit Legii de unificare administrativă, aprobată prin Decretul Regal nr. 1972, din 13 iunie 1925, publicată în Monitorul Oficial nr. 128/14 iunie 1925, localităţile Archiş, Bârzeşti, Groşeni şi Nermiş au făcut parte din plasa Beliu, fiind considerate comune rurale. Ca orice aşezare, ele vor avea un primar şi organisme politice locale, care vor gestiona toate domeniile de activitate.

Ostilităţile celui de-Al Doilea Război Mondial au afectat evoluţia firească a acestora. Sătenii au fost trimişi pe fronturi, iar cei rămaşi la vatră au fost nevoiţi să întreţină propriile familii şi să răspundă autorităţilor administrativ-politice ale vremii. În acele vremuri, în localitatea Archiş a fost primit ca refugiat Băicăian Andrei cu soţia. Acesta a fost angajat în funcţia de notar. Potrivit unei situaţii din 19 ianuarie 1943, la Archiş au existat 13 funcţionari/intelectuali, ei reprezentând 2,26% din totalul populaţiei de 575 suflete. La aceeaşi dată, la Groşeni au fost consemnaţi 5 funcţionari/intelectuali, ocupând 0,43% din totalul populaţiei; la Bârzeşti 1 (0,34%) din totalul populaţiei de 289 suflete, iar la Nermiş, 2 (0,6%) din 331 locuitori.

La şedinţa din 22 noiembrie 1945, organizată cu prilejul conferinţei administrative ţinută cu primarii şi notarii din plasa Beliu, a participat şi notarul din Archiş, Aslan Aron. Lor le-au fost comunicate măsurile ce se impuneau pentru primirea armatei, ce urma a se cantona între 3-4 iulie în plasa Beliu. Dintre acestea menţionăm: curăţarea gospodăriilor, curţilor, fiecare gospodărie să aibă closetul său; la fântâni vor fi amplasata indicatoare cu „apă bună de băut" sau „apă impură", etc.

În primăvara anului 1946 au avut loc reorganizări administrative. Potrivit procesului verbal din 17 aprilie anul amintit, comunele rurale Groşeni şi Cărand au trecut ca sate la comuna Archiş. În 26 iulie 1946, în cadrul şedinţei administrative a plasei Beliu, la care au fost prezenţi notarii şi/sau primarii din localităţile componente, au fost stabilite cantităţile de cereale ce au fost date la maşinile de treierat de către unii săteni: Sârb Isaia (Archiş) – 1500 kg grâu, 1000 ovăz; Bătrân Filip (Nermiş) – 1500 kg grâu, 300 ovăz; Valea Ioan (Groşeni) – 500 kg grâu. Comunele urmau să dea cotele Cooperativei Beliu: Archiş - 5000 kg grâu, 1700 kg ovăz, 300 kg orz; Groşeni: 3500 kg grâu, 1200 kg ovăz, 100 kg orz. La sfârşitul lunii august au fost stabilite cotele pentru unii localnici: Sîrb Isaia (Archiş) – 1500 kg grâu, 800 ovăz; Ţolea Ioan (Groşeni) – 500 kg grâu. În 8 ianuarie 1947, primarul comunei Groşeni, Pavel Jurj, a aprobat decizia referitoare la exploatarea arborilor uscaţi din pădurea comunală, din locul numit „Faţa Mălăiştei".

În următoarea lună, primarul comunei Archiş, a aprobat Oficiului Parohial Ortodox Român 5 m^3 lemne de construcţie de esenţă cer şi stejar din pădurea „Gălălău", dar şi pentru construirea unui coteţ pentru porci şi a grajdiului de la Şcoala Confesională. În 1 martie 1947, primarul comunei Archiş, Alexandru Prăştean, a stabilit preţul de răscumpărare a muncii cu braţele sau cu carul pentru repararea drumurilor comunale. Prin Decizia nr. 7, din 17 martie 1947, au fost stabilite următoarele comisii: Comisiunea de Împrumut (Marta Vantie-preşedinte; Saviţchi Teodor-secretar; Marta Vichentie-membru), Comisiunea de Apel (Antal Nistor-preşedinte; Saviţchi Teodor-secretar; Puleac Ilie-membru), Comisiunea de Licitaţie (Popa Florian, preşedinte; Popa Ioan-secretar; Puleac Axentie-membru), Comisiunea de Recepţionare (Marta Pavel-preşedinte; Valea Ioan Savu-secretar; Benea Pavel Vanti-membru).

În 2 noiembrie 1946, aleşii locali ai comunei Groşeni au decis să vândă 140 fire de lemn de stejar pentru instalarea liniei telefonice Archiş-Groşeni prin pădurea comunală, locul numit „Dosul de Hăşmaş", zis Zapodea. De asemenea, au fost scoase la vânzare alte 58 de fire

de stejar pentru construirea Școlii Primare de Stat, care va servi ca locuință pentru învățătorul-director.

În timpul primarului Gheorghe Boroș, drumurile de acces raportate autorităților centrale de Primăria Archiș au fost: drum comunal Beliu-Archiș-Groșeni (5 km), drum național Archiș-Nermiș (4 km), drum comunal Nermiș-Cărand, drum comunal Nermiș-Bârzești (2 km). Au fost amenajate trotuare din pavaj și nisip în întreaga comună.

Din toamna anului 1949, au început să fie constituite după model sovietic întovărășirile agricole, cooperativele și gospodăriile agricole. Începând cu anul 1952 au fost organizate conferințe, întruniri la Căminul Cultural pentru a convinge locutorii să accepte intrarea în întovărășire. Prin Decizia nr. 143/3 aprilie 1959 a Sfatului Popular al Raionului Ineu, Regiunea Oradea, a luat ființă Întovărășirea „1 Mai" din Archiș. Din Declarația de impunere pe anul 1959, dată de Barna Simion, în calitate de președinte, și Flore Ioan, în calitate de secretar, reiese că din această întovărășire au făcut parte 89 de gospodării, care dețineau o suprafață de 267,87 ha, din care 79,44 s-au adus în întovărășire.

În 11 februarie 1962 a fost constituită G.A.C. „Cărpiniș" din satul Nermiș, comuna Archiș. Prin Decizia nr. 918/6 aprilie 1962 și în temeiul Decretului nr. 3/1959 a fost înființată G.A.C. „Archișana". Constituirea a avut la bază unificarea G.A.C. „Cărpinișana" din satul Nermiș, cuprinzând un număr de 87 de familii cu o suprafață de 83,89 ha, cu G.A.C. „Archișana" din satul Archiș, care era deținută de 164 de familii, cu 441 ha teren agricol. Sediul acesteia a fost la Sfatul Popular din comuna Archiș. Odată cu împărțirea administrativ-teritorială din 1952, aceste așezări au făcut parte din comuna Archiș, aparținătoare de Regiunea Arad, Raionul Ineu, pentru ca după 1960 să fie înființată Regiunea Crișana, din componența căreia au făcut parte.

Evoluție demografică

Vechile urme de locuire atestă prezența încă din cele mai vechi timpuri a populației în această zonă. În ciuda tuturor vicisitudinilor, ei și-au întemeiat gospodării și au dezvoltat relații economice și sociale durabile. Conscripțiile ori recensămintele habsburgice și, apoi, austro-ungare și cele românești au consemnat dinamica demografică a localităților comunei Archiș încă din veacul al XVIII-lea.

Anul	Localitatea			
	Archiș	Bârzești	Groșeni	Nermiș
1776	-	-	-	17
1828	82*	42*	97*	40
1851	411	183	597	285
1869	612	203	885	389
1880	422	211	901	293
1890	480	237	992	-
1900	529	-	983	318
1910	555	287	1.116	393
1922	526	292	1.018	379
1930	577	301	1.118	368
2013	402	184	808	191

La debutul „secolului naţionalităţilor" s-au purtat discuții în vederea efectuării unei conscripții generale în întreg Imperiu. A fost elaborat un îndrumător general şi unul suplimentar la propunerea Comisiei pe ţară, „Regnicolaris Deputatio". Dieta din 1825-1827 a decis aplicarea art. 18/1827, în vederea realizării recensământului. O comisie de specialitate și-a început activitatea la 20 martie 1828. În prima jumătate a veacului al XIX-lea, dinamica demografică a fost influenţată indubitabil de colonizările cu populaţie de diferite etnii şi confesiuni. Ele au fost efectuate pe două căi: particulară, de nobili, şi oficială, de stat. Prin Legea 5 din 1894, scopul politic al colonizărilor a fost nuanțat. Coloniștilor le-au fost

acordate înlesniri la achitarea contravalorii terenului primit. Structura etnică a comunei Archiș a fost preponderent românească, chiar dacă puținii maghiari, germani, evrei și alții au pigmentat structura etnică, după cum putem deduce din următoarea situație pe anii 1880-2002.

An	**Localitatea**							
	Archiș							
	Total	Români	Maghiari	Germani	Alții	Țigani	Ucrainieni	Slovaci
1880	422	420	1	-	1	-	-	-
1890	480	470	10	-	-	-	-	-
1900	529	515	7	-	6	-	-	-
1910	555	542	7	-	6	-	-	-
1920	526	524	-	-	2	2	-	-
1930	577	566	5	-	6	6	-	-
1941	577	569	-	3	5	-	-	-
1956	592	-	-	-	-	-	-	-
1966	536	532	1	1	1	1	-	-
1977	513	-	-	-	-	-	-	-
1992	488	482	5	1	-	-	-	-
2002	425	424	1	-	-	-	-	-
Bârzești								
1880	211	207	-	-	4	-	-	-
1890	234	234	-	-	-	-	-	-
1900	237	237	-	-	-	-	-	-
1910	287	287	-	-	-	-	-	-
1920	292	292	-	-	-	-	-	-
1930	301	301	-	-	-	-	-	-
1941	292	292	-	-	-	-	-	-
1956	292	292	-	-	-	-	-	-
1966	281	281	-	-	-	-	-	-
1977	233	233	-	-	-	-	-	-
1992	193	193	-	-	-	-	-	-
2002	183	183	-	-	-	-	-	-
Groșeni								
1880	901	877	6	1	3	-	-	-
1890	992	965	10	-	17	-	-	-
1900	983	970	13	-	-	-	-	-
1910	1116	1105	11	-	-	-	-	-
1920	1018	1018	-	-	-	-	-	-
1930	1118	1113	1	4	-	-	-	-
1941	1123	1115	-	5	3	-	-	-
1956	1143	1143	-	-	-	-	-	-
1966	1135	1132	-	-	3	-	-	3
1977	1114	1112	-	-	1	-	-	1
1992	982	977	1	-	2	-	2	-
2002	877	792	3	-	82	75	6	1
Nermiș								
1880	348	304	4	-	40	-	-	-
1890	293	298	4	-	-	-	-	-
1900	318	317	1	-	-	-	-	-

1910	393	380	3	4	6	-	-	-
1920	370	364	-	-	3	3	-	-
1930	368	368	-	-	-	-	-	-
1941	335	334	1	-	-	-	-	-
1956	344	344	-	-	-	-	-	-
1966	324	323	1	-	-	-	-	-
1977	249	249	-	-	-	-	-	-
1992	242	242	-	-	-	-	-	-
2002	214	213	-	1	-	-	-	-

Conform recensământului efectuat în 2011, populația comunei Archiș se ridică la 1.515 locuitori, în scădere față de recensământul anterior din 2002, când se înregistraseră 1.699 de locuitori. Majoritatea locuitorilor sunt români (92,48%), cu o minoritate de romi (5,35%). Pentru 2,11% din populație, apartenența etnică nu este cunoscută. Din punct de vedere confesional, majoritatea locuitorilor sunt ortodocși (69,17%), dar există și minorități de baptiști (14,92%), adventiști de ziua a șaptea (9,5%) și penticostali (4,09%). Pentru 2,11% din populație, nu este cunoscută apartenența confesională.

Biserica

Biserica Ortodoxă Cuvioasa Paraschiva. Archiș

În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, românii ortodocși din Archiș au construit o biserică de lemn, cu hramul „Cuvioasa Paraschiva". Potrivit unei statistici a Eparhiei Aradului din iunie 1767, la acea vreme, preotul paroh Pascu Popovici slujea la parohia din Archiș. Mai târziu, pe iconostasul ecleziei a fost consemnat anul 1793. În perioada interbelică, cu sprijin din partea Statului și cu concursul comunității s-a ridicat un nou edificiu ecleziastic. Construcția din piatră, datată în 1931, a păstrat hramul celei vechi. Dintre preoții de odinioară putem aminti pe Pascu Popovici (1742, 1750, 1767), Ioan Boțco (1847-?). Pascul Popovici, originar din Bârsa, a fost hirotonit în 1735 de episcopul Isaia Antonovici (1731-1748). Din 1742, acesta s-a aflat la conducerea parohiei din Archiș. Ioan Boțco, născut în 1820, a absolvit Institutul Teologic din Arad și a fost hirotonit în aprilie 1847 de către episcopul Gherasim Raț.

Biserica Ortodoxă Cuvioasa Paraschiva. Groșeni

Potrivit tradiției, vechea biserică de lemn cu hramul „Cuvioasa Paraschiva" din Groșeni a fost adusă, în anii 1724-1725, din satul Voievodești. La acea vreme, ca orice edificiu de rit oriental, ea respecta prototipul arhitectural, având o navă simplă, cu naos și pronaos. Dimensiunile exterioare erau de 12,75 lungime și 5,52 m lățime. Absida, potrivit părintelui Pavel Vesa, era retrasă cu 0,75 m de fiecare parte, era poligonală și avea o adâncime de 2,48 m. Întreaga clădire însuma 16,38 m. Pronaosul, cu dimensiunile de 4,96/4,62 m, era tăvăbnit drept la 2,34 m de la podea. Pronaosul era despărțit de naos cu un perete de lemn. Naosul era boltit în sensul longitudinal cu o boltă semicilindrică din scândură. Pereții erau din bârne de lemn, orizontale. Biserica era „împrejmuită, la mijloc, de un brâu sculptat cu motivul funiei și având un turn înalt de pronaos". Bârnele au fost îmbinate tradițional în „coadă de rândunică". Edificiul a fost construit după planurile arhitectului Béla Virány.

În anii 1933-1934, bolta a fost refăcută din scândură nouă, fălțuită, vopsită cu albastru. Tot în acei ani, eclezia a suferit multe intervenții, singurele păstrate la forma inițială au fost naosul și altarul. Vechiul turn a fost demolat și acoperit cu tablă. Au fost decupați pereții și au fost montate ferestre pentru a sporii luminozitatea. Vechile acoperișuri cu șindrilă au fost înlocuite cu unele de țiglă, iar streașina a fost scurtată. Potrivit istoricului și criticului de artă Horia Medeleanu deasupra fațadei de Vest „de o parte și de alta a turnului, s-a ridicat un fronton baroc de zid, flancat de două turnulețe, având în vârf o cruce. Partea de sus a peretelui

a fost ornamentată cu un şir de ocniţe turnate în tencuială. La mijlocul peretelui, de o parte şi de alta a uşii de intrare în pronaos, s-au creat două chenare de tencuială, în relief, în interiorul cărora s-au pictat două icoane...pronaosul a fost complet transformat. Tavanul a fost înlocuit cu o boltă semicilindrică de scânduri, sub care, în partea dinspre naos, s-a construit un cafas". După 1990, credincioşii au edificat o biserică de zid.

De o valoare excepţională pentru veacul al XVIII-lea a rămas pictura iconostasului. Ea cuprinde imaginea Răstignirii Domnului, având ca fundal Cetatea Ierusalim. De o parte şi de alta a fost zugrăvit prorocul Ieremia şi, respectiv, Iezechiel. Potrivit părintelui Pavel Vesa, s-ar crede că cel care a executat pictura a fost Iosif Zugravul, care le-ar fi pictat şi pe cele din Agrişul Mic şi Secaci de Beliu. Criticul de artă, Horia Medeleanu apreciază că pictura a fost executată de David de la Cutea de Argeş, prin deceniul VI al veacului al XVIII-lea. Pictura de pe boltă, realizată la începutul secolului al XIX-lea, se pare că aparţinea unui zugrav bihorean, mai puţin talentat, Ioan Lopoşan.

Vechea biserică din lemn actualmente se aflǎ în faţa Spitalului Clinic Judeţean Arad. Cheltuielile de restaurare şi amplasare au fost suportate de regretatul academician Cornelia Bodea.

Biserica Ortodoxă Cuvioasa Paraschiva. Nermiş

Edificată în jurul anului 1750 de tatăl părintelui Ioniţă, aceasta avea pereţii din gard de nuiele şi era acoperită cu paie. Două decenii, mai târziu, a fost edificată o alta. La mijlocul veacului al XIX-lea, comunitatea a contruit un alt edificiu din lemn. În anul 1953, ea a fost renovată. În anul 2000, cea veche a fost demolată. În 27 noiembrie 2003, noul edificiu a fost târnosit. Dintre preoţi amintim pe: Ioan (1750), Ioanichie (1756), Iov Popovici (1767), Vasile Boţco (1816), Maximilian Boţco (1900).

Biserica Ortodoxă „Schimbarea la faţă" şi „Sfântul Ierarh Nicolae". Bârzeşti

Între anii 2008-2010, a fost construită Biserica Ortodoxă din Bârzeşti. Piatra de temelie a fost pusă în 1 mai 2008. În 5 decembrie 2010, Înalt Preasfinţitul Timotei Seviciu a sfinţit noua parohie şi a încredinţat păstorirea bisericii parohului Trânc Marius Petru.

Comunitatea neoprotestantă este şi ea reprezentată prin existenţa în fiecare aşezare a unei *biserici baptiste*. Două *biserici penticostale* şi *două adventiste* se găsesc în Archiş şi Groşeni. Comunitatea baptista a închiriat de la proprietarul Alexandru Boroş până în 1941 o casa unde au derulat serviciile religioase. Şi la Nermiş şi Bârzeşti există câte o casă de rugăciune a Cultului Creştin Baptist din România. Biserica baptistă din Nermiş este slujită de Pavel Chirla, preşedintele Comunităţii Creştine Baptiste "Valea Crişului Alb".

La nivelul comunei, Biserica Ortodoxă este frecventată de 1254 enoriaşi, Biserica Baptistă are 166 membrii, Biserica Adventistă are 116 membrii şi Biserica Penticostală are 49 membrii. Toate edificiile ecleziastice sunt noi. Ele au fost construite de fiecare cult în parte, prin contribuţia în bani şi muncă a credincioşilor.

Învăţământul

Ca în toate aşezările, tradiţia şcolară s-a înfiripat încă din secolul al XVIII-lea. La începuturi, copiii au învăţat carte sub îndrumarea preoţilor. Odată cu înfiinţarea preparandiilor, s-au pus bazele unei pregătiri temeinice a dascălilor. În 1751, învăţător la Beliu a fost Mihai Christian. De instrucţia celor 40-50 de copiii din Beliu şi satele aparţinătoare, printre care şi Groşeni şi Nermiş, se ocupa şi în 1767 acelaşi dascăl. Conform Procesului verbal de inspecţie din 14 mai 1929, şcoala din Nermiş se afla sub coordonarea învăţătorului Filip Popa. Edificiul şcolar a fost proprietatea comunităţii ortodoxe române. „Sala de învăţământ e scundă, joasă şi necorespunzătoare. E necesar edificarea unui local de şcoală cu una clasă şi locuinţă pentru învăţător. Băncile sunt de sistem vechi şi necorespunzătoare, curăţenia e bună. Materialul didactic e incomplet. Sunt înscrişi în cls. a I-a: 20; cls. a II-a: 23; cls. a III-a: 6; cls. a V-a: 3; în total 58 inşi" Dintre ei, 40 au fost prezenţi la cursuri.

În anul 1943, cursurile școlare au fost coordonare de doamna director Florica Lazie. Potrivit procesului verbal de inspecție, din 20 mai, la ciclul primar au fost înscriși 32 de elevi, din care 21 frecventează regulat, iar la cel gimnazial din cei 23 de elevi, 10 frecventează cursurile școlare. Absenteismul a avut drept cauză angrenarea copiilor în muncile agricole de primăvară. Edificiul școlar era unul vechi, într-o stare avansată de degradare. Interiorul avea totuși un aspect îngrijit. Mobilierul era vechi, se impunea înlocuirea băncilor. Cantina și grădina au fost bine organizate. Procesul instructiv-educativ a fost unul mulțumitor. Din toamna anului 1941, în fosta casă de rugăciuni a comunității baptiste, aflată în proprietatea lui Alexandru Boroș, au fost amenajate două săli de clasă. Aici a funcționat o vreme școala primară.

În 11 martie 1947, aleșii locali, în frunte cu primarul comunei Alexandru Prăștean au decis fasonarea a 5000 metri steri lemne de foc, de esență cer, fag și carpen, prin răritură, din pădurea comunală, din locul numit „Gălălău”. Materialul lemnos urma a fi valorificat, iar suma rezultată să fie utilizată pentru construirea unui nou edificiu școlar. În vara aceluiași an, aceeași au decis următoarele: „Destinăm ca clădire și dependințele aflătoare pe intravilanul cumpărat de la comuna politică de la d-na Birnbaun Estera, văduva Klein Alexandru, să servească pentru totdeauna ca locuință pentru preotul paroh, iar actuala școală și locuință parohială să fie destinate în întregime și pentru totdeauna scopurilor școlare”.

În anul 1949, edificiul școlar deținea o singură sală de clasă, cu o suprafață de 35 m^2, 2 încăperi de locuit, o cancelarie. Înainte de 1944, biblioteca cuprindea 22 de cărți, iar după anul menționat a sporit cu 79. Mobilierul era constituit din 19 bănci, o catedră, o tablă, un scaun, un cuier, un dulap pentru bibliotecă și unul pentru cadrul didactic. Elevii înscriși care frecventau cursurile școlare erau: clasa I: 9 (3 băieți, 6 fete); clasa II: 9 (5 băieți, 4 fete); clasa III: 10 (4 băieți, 6 fete); clasa IV: 15 (5 băieți, 10 fete). În anul școlar 1949-1950, d-na Viorica Nistor a fost învățătoare la clasele I-IV și, totodată, directorul școlii. S-a născut în data de 6 mai 1930, comuna Benești, județul Bihor . La sfârșirul anului școlar amintit, suprafața sălilor de clasă s-a mărit la 201 m^2 . Efectivul elevilor a sporit: clasa I: 56 (29 băieți, 27 fete); clasa II: 21 (12 băieți, 9 fete); clasa III: 24 (10 băieți, 14 fete); clasa IV: 19 (11 băieți, 8 fete). Din cei 120 elevi înscriși, 111 frecventau școala. Cursurile se desfășurau sub îndrumarea învățătorului-director Iosif Buhuțiu, originar din județul Bihor, născut în 26 martie 1926. Școala din Archiș a funcționat lângă biserică, în casa parohială, până în anul 1965. În anul 1986, a fost construit un nou edificiu.

La **Groșeni**, pe vechiul edificiu din 1928, unde a fost și casa parohială, a fost edificată o nouă școală în iulie 1978. Dascălul din perioada interbelică I.M. Georgescu a întocmit, în anul școlar 1928-1929, o situație statistică din care reieșea numărul elevilor din clasele I-V și a elevilor adulți.

Clasa	Situația elevilor		
	Băieți	Fete	Total
I	28	31	59
II	13	10	23
III	2	1	3
IV	1	-	1
V	1	-	1
Total			86
Elevi adulți			
Analfabeți	39	47	79
Scriu/socotesc	25	5	30
Total			109

În zilele noastre, la Groșeni funcționează o școală cu clasele 0-VIII și câte o grădiniță în fiecare localitate. De instruirea celor 130 de elevi se ocupă 14 cadre didactice dintre care 5 profesori, 5 învățători. Cele 4 educatoare se ocupă de educația a 44 de preșcolari.

În anul 1949, **școala din Bârzești** avea propriul edificiu, cu două săli de clasă și o suprafață totală de 36 m^2 și o grădină școlară de 1 ha. Biblioteca deținea un număr de 20 de volume. Mobilierul era constituit din 5 bănci, fiind necesare încă 10, o catedră, 2 cuiere. În anul școlar 1949/1950, au fost înscriși 16 elevi, dintre care 15 au frecventat cursurile școlare. Ei au fost astfel repartizați: clasa I: 3 băieți; clasa II: 4 băieți; clasa III: 5 (2 băieți, 3 fete); clasa IV: 4 (1 băiat, 3 fete). În acel an școlar, de educația copiilor s-a ocupat Cornelia Boțco, născută în 6 martie 1929, originară din Archiș, județul Bihor.

În anul școlar 1949/1950, **școala din Nermiș** avea propriul local, cu o sală de clasă, ce avea o suprafață de 25 m^2. Școala deținea și o grădină școlară. Biblioteca adăpostea un număr de 44 de volume. Mobilierul școlar era alcătuit din: 15 bănci împrumutate, o catedră, o tablă, 3 scaune. Elevii înscriși care frecventau curcurile școlare erau 28, repartizați astfel: clasa I: 5 (4 băieți, 1 fată); clasa II: 6 (2 băieți, 4 fete); clasa III: 5 (3 băieți, 2 fete); clasa IV: 12 (5 băieți, 7 fete). Învățătorul-director Aurel Leucuța coordona procesul instructiv-educativ. Acesta s-a născut în 13 mai 1911, fiind originar din comuna Chișlaca, județul Bihor. Actualmente, doar la Groșeni și Archiș funcționează unități de învățământ preșcolar. Școlile din Archiș, Bârzești și Nermiș nu mai funcționează.

Personalități

Isaia B. Bosco s-a născut în localitatea Nermiș, în anul 1848. După absolvirea claselor primare în localitatea natală a parcurs cele liceale la Beiuș. Din anul 1871/1872, a fost notarul corespondent al Societății literare „Iosif Vulcan”. Între anii 1872-1874 a urmat cursurile Facultății de Drept din Oradea. După o perioadă nefericită din viața lui, eliberat din închisoare, s-a stabilit la Chitighaz, unde a ocupat mai multe funcții administrative. Aici, a desfășurat o prodigioasă activitate culturală. Talentul său de poet l-a revărsat în poeziile sale grupate în volumul „Florile inimei”, publicat la Arad în anul 1884. Acestea au fost scrise sub pseudonimul Iason Biano. S-a sinucis cu un revolver în 6 mai 1884, fiind înmormântat la Chitighaz. Pe mormântul său stă scris „*Isaia Bosco, poet*”.

Economie

În prima jumătate a veacului al XVIII-lea, viața economică în zona Beliu a început să prindă rădăcini. După pacea de la Satu Mare (1711), Episcopia Romano-Catolică din Oradea și-a recăpătat teritoriile. Autoritățile ecleziastice au manifestat un interes crescut pentru intensificarea agriculturii, valorificarea fondului forestier și a bogățiilor solului și subsolului.

Pe aceste paliere economice s-a plasat și fondarea manufacturii de sticlă de la Groșeni, în temeiul documentului din 23 octombrie 1741, „până la anul nou, dacă vremea va îngădui și (dacă) sărăcimea de pe acolo va putea suporta greul lucrărilor”. Construită între localitățile Groșeni și Hășmaș, manufactura a fost numită „hutta vitriaria”, „ustrina vitriaria” ori „officina vitriaria”. Clădirea principală a fost finalizată la sfârșitul amintitului an, au fost amenajate cuptoarele, șteampul, iar în următorul an moara de zdrobit pietrișul de cvarț. Edificiul sticlăriei, de 12 stânjeni lungime și 6 stânjeni lățime, a fost acoperit cu șindrilă. Poarta se deschidea în două părți. În interior au fost amplasate 4 cuptoare. Unul pentru topit materialul, la care lucrau 9 sticlari. În apropierea acestuia a fost amenajată o cameră pentru amestecat materiile prime și alte șase camere de lucru pentru sticlari. Celelalte trei cuptoare erau: cuptorul de răcit sticla, cuptorul de uscat lemne, cuptorul de desfășurare ori întindere a geamurilor. În curte mai exista magazia, acoperită cu șindrilă.

Între 1780-1787, a fost mutată la Beliu, din motive strategice, surse de materie primă și întretăierea drumurilor comerciale cu comitatul Arad. Dincolo de gardul care împrejmuia clădirea se afla clădirea pentru fabricat potasa, unde au fost montate 4 căldări pentru fierberea potasei, două pentru încălzit apă, dar și căzi, mierță, lopată de fier.

Moara de zdrobit piatra de cvarț a fost dotată cu o roată nouă, având 6 șteampuri. Lângă acestea se găsea un cuptor pentru arderea pietrei de cvarț. Din inventarul existent mai semnalăm „căzi, ciururi, site, mierță, cântar, greutăți de majă, furcă de fier pentru scos piatra de cvarț din cuptor și fier pentru amestecat cvarțul. De asemenea, au fost menționate unelte pentru confecționat oale (o ladă, 22 cercuri de aramă, 6 cercuri de fier, 7 cercuri de piatră, o roată din lemn pentru modelarea oalelor pusă în mișcare cu ajutorul piciorului și o rudă de fier pentru învârtit cercuri).

În cadrul aceluiași complex de clădiri mai existau casa raționalistului hutei (cu trei camere, bucătărie și cămară), casa meșterului sticlăriei (o cameră și o bucătărie), casa lucrătorilor sticlari, un grajd, o șură, măcelărie pentru lucrătorii hutei. Din 1748 a fost amintit atelierul de șlefuit sticlă și o șură pentru depozitarea pietrei de cuarț. Pe lângă acestea, mai funcționa un cuptor de topit cu 9 oale, altul pentru întinderea sticlei. Alte două cuptoare au fost utilizate pentru întinderea sticlei terminate și pentru uscatul lemnelor. În atelierul de șlefuit se finisau obiectele. Într-o anexă, situată pe malul pârâului Hășmaș, se pregătea potasa, iar piatra de cvarț se măcina la o moară cu 6 șteampuri. Manufactura dispunea de un atelier unde au fost confecționate oalele și cărămida refractară.

Materiile prime pentru confecționarea sticlei erau: piatra de cvarț, cenușa, iar arsenul, salpetrul, ceriul și manganul erau aduse din Imperiu (Viena, Kálló, Kisócsa). Lemnul era obținut din pădurile domeniale. Argila a fost trasportată din Vadul Crișului.

Manufactura de sticlă și-a început producția în 16 mai 1742. Ea și-a desfășurat activitatea timp de 19 săptămâni, obținându-se o producție de 753 Rfr, 16 creițari. Se producea sticlă incoloră și colorată, galben și albastru, sticlă verde sau sticlă pentru butelii. Cristalul fabricat era unul incolor, simplu și gravat. Se confecționau pahare de bere, vin, apă, lichior și butelii, carafe, amfore, sfeșnice, candelabre, vase farmaceutice. Huta de potasă de la Nermiș a fost arendată între anii 1795-1796 și 1799, obținându-se un venit de 455 fl. Pentru ardere au fost transportate lemne din localitățile Nermiș, Bârzești, Groșeni și Archiș.

În comitatul Bihor, mare marte a prediilor aparțineau în ordine descrescătoare domeniilor nobiliale, ecleziastice și camerale. Organele episcopale catolice au perceput taxe pentru turmele de oi care iernau pe domeniul său. În anul 1758, pentru 130 de oi și numeroase vite, păstorii au plătit câte o poltură pentru fiecare animal. În 1795, patru păstori, Avram Simion, Kozma Ilie, Kozma Toagyer și Lup Toagyer, au achitat pentru tranzitarea a 13 localități aflate sub jurisdicția ei, printre care și Archiș, suma de 199 florini și 36½ creițari.

Exploatarea materialului lemnos reprezenta o altă sursă de venit. În anul 1794, pentru lemnele din pădurile din apropierea hutei din Nermiș, din provizoratul Beliu, folosite la ars potasa, se plătea 455 florini. În următorul an, comerciantul Vaisz David a achitat suma de 550 florini, pentru lemnele obținute din unele localități ale provizoratului Oradea și Beliu. Între localitățile ultimului se numără Nermiș, Bârzești, Groșeni și Archiș. Hutele de potasă nu pot din considerate manufacturi, pentru că nu dețineau forță de muncă specializată, iar instalațiile erau modeste. Prin 1738, lui Iosif Nagy, din Groșeni, i s-au pus la dispoziție 0,25 centenari de fier subțire pentru necesităților de la fierăstrău/moară de scânduri. Meșterul Doma Flora a fost remunerat cu 18 câble de grâu pentru reparațiile efectuate la 3 „mori de scânduri” printre care și cea din Groșeni.

În vederea impulsionării activităților meșteșugărești, potentații vremii au stimulat specialiștii, remunerându-i pentru serviciile prestate. În 1743, dulgherul Balas Mark, din Groșeni, a fost remunerat cu 4 florini, pentru o roată confecționată pentru șteampul de zdrobit pietre din localitate. Mai târziu, în noiembrie 1827, mai mulți fierari din provizoratul Beliu prelucrau 520 de fonți de fier, confecționând diverse tipuri de cuie, scoabe și unelte destinate sticlăriei din sus amintita localitate. Printre ei s-au afat și Sebesan Iuon din Archiș și Konas Todor din Nermiș. În anul 1842, Horhat Anton, din Archiș, avea o moară de apă, o piuă de postav și un teasc de ulei. Alți trei săteni dețineau câte o moară de apă și o piuă de postav.

Localnicii din Groșeni dețineau și ei un inventar apreciabil. Barna Kozma poseda o moară de apă și un teasc de ulei. Asemeni lui, alți șase săteni dețineau câte o moară de apă și o piuă de postav.

Un loc aparte în lumea satelor o deținea morăritul. Proprietarul de moară achita o taxă către stăpânul de pământ, care a variat în timp. Episcopia Romano-Catolică de Oradea percepea, la mijlocul veacului al XVIII-lea, 3 florini renani pentru fiecare moară. În a doua jumătate a amintitului veac, suma a scăzut la 2 florini, 33 de creițari pentru o moară cu o roată și 5,6 florini pentru cea cu două roți. Aceeași autoritate, la mijlocul secolului al XIX-lea, percepea 4 forinți pentru morile cu o roată. Situația lor era următoarea:

Anul	Archiș	Groșeni
	Numărul morilor	
1721	1	2
1738	-	5
1758	4	8
1767	-	9
1795	7	14
1837	-	13
1848	14 (4 mori seci)	-

Alături de morărit, un loc însemnat l-a reprezentat oloitul. Consemnările de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și cele ale următorului atestă practicarea acestui meșteșug. Sătenii din Nermiș, în 1795, s-au îndeletnicit cu cultivarea dovleacului. În zona Beliului, au predominat pivele cu săgeți acționate hidraulic și prese cu șurub. Aici, proprietarii de mori dețineau și un teasc. În 1794, la Groșeni au existat trei teascuri: unul aparținea lui Dsurds Mihály, ce avea și piuă de postav și moară de apă, iar alta lui Dancz Dsurds, proprietar al unei mori de apă. În anii 1808 și 1815 au funcționat 3 teascuri, în 1823, unul singur. Cel amintit în 1840 era al lui Barna Kozma, deținător al unei mori de apă. Același a fost menționat și în anul 1848, alături de Irimie György și el posesor al unei mori de apă. La Archiș, în 1794, a fost consemnat teascul lui Horhat Iuon, ce avea și moară de apă și piuă de sumane. În anul 1808, au fost menționate 2 teascuri, în 1815-2, în 1823-1, în 1837-2. În 1842, Horhat Anton deținea un teasc, o moară și o piuă de sumane. Același a fost amintit și în 1848, alături de Domutz Moisi, care la rândul său deținea o moară și o piuă de sumane.

Prelucrarea produselor pomicole constituia și ea o tradiție a locului. Episcopia Romano-Catolică percepea taxe pe asemenea activități. În 1774, la Groșeni se impuneau 30 câble și 2 vici de prune, din Bârzești – 8 câble și 4 vici. Țuica se făcea, în special, din prune „bistrițe” și „roșii”, după cum consemnau documentele acelor vremi. În cele mai multe cazuri se pregătea țuica „întoarsă” o dată. La Groșeni, în 1721 nu a fost consemnat vreun cazan, în 1738 erau 2, în 1758-5, în 1767-8, în 1795-7, în 1810-13, în 1823-9 cazane. La Archiș, în 1721 a fost consemnat 1 cazan, în 1738-4, în 1758-2, în 1767-6, în 1795-2, în 1810-6, în 1823-1 cazan. În 1758, la Nermiș erau 2 proprietari de cazan de țuică, iar la Groșeni, 5 persoane. Și preoții din satele Archiș, Nermiș, Groșeni dețineau câte un cazan de țuică. În 1810, la Archiș, din cele 6 cazane, Szirb Mihai și Szirb Gavrilă dețineau 2 cazane de țuică, iar Horhat Iuon, Horhat Petru și Horhat Ioanes dețineau câte 3 cazane. La Nermiș, din cei 6 proprietari de cazane au fost consemnați Botsort Iuon și Botsort Adam.

Alte meșteșuguri erau legate de prelucrarea fibrelor textile de origine vegetală, în special cânepă și in. Cantități mari de cânepă proveneau și din Nermiș, unde au fost inventariate 100 de fuioare și 0,6 măsuri de semințe; Bârzești – 100 de fuioare și 0,4 măsuri de semințe; dar și in din Nermiș - 30 de huioare și 0,2 măsuri de semințe, Bârzești – 25 fuiare și 0,2 măsuri de semințe. În 1823, cele mai multe fuioare de cânepă s-au înregistrat la Groșeni – 156 fuiare, Nermiș - 120 fuioare, Archiș - 96 fuioare. Prelucrarea fibrelor textile de origine

animală a fost o altă îndeletnicire a localnicilor din aceste părți. În 1733, 9 familii din Groșeni dețineau 48 de capete de animale, la Archiș o singură familie avea 15 capete, la Bârzești o familie avea 10 capete.

Prelucrarea țesăturii se întâmpla în instalații speciale numite „pive”. Evoluția lor între anii 1733-1848 a fost următoarea:

<table>
<tr><td rowspan="2">Anul</td><td>Archiș</td><td>Groșeni</td></tr>
<tr><td colspan="2">Numărul de „pive”</td></tr>
<tr><td>1733</td><td>-</td><td>5</td></tr>
<tr><td>1758</td><td>2</td><td>10</td></tr>
<tr><td>1767</td><td rowspan="2">2</td><td rowspan="2">9</td></tr>
<tr><td>1794</td></tr>
<tr><td>1808</td><td>5</td><td>8</td></tr>
<tr><td>1815</td><td>4</td><td>10</td></tr>
<tr><td>1843</td><td>5</td><td>6</td></tr>
<tr><td>1848</td><td>6</td><td>8</td></tr>
</table>

Dintre proprietari putem menționa că în anul 1770, la Groșeni, Benye Vid deținea o piuă și o moară de apă, Benye Balas-1 piuă și 1 moară de apă; în 1794, Benye Marian-1 piuă; în 1848, Benye Iov-1 piuă și o moară de apă. În 1770, Bota Balas avea o piuă, iar în 1848, Botta Toagyer o piuă. În 1770, Irimie Mihály avea 1 piuă și 1 moară, Irimie György – 1 piuă și 1 moară de apă. În 1794, la Archiș, Horhat Iuon administra 1 piuă și 1 moară de apă, Horhat Petru – 1 piuă, în 1848, Horhat Anton – 1 piuă și 1 moară de apă, Horhat Toagyer-1 piuă și 1 moară de apă.

Un loc aparte, dată fiind și configurația geografică, l-a constituit prelucrarea lemnului. În aceste sate se confecționau unelte de lucru. Meșteșugarii cumpărau de la Episcopia Romano-Catolică lemnele necesare pentru a face furci. În iunie 1810, 6 persoane din Archiș au confecționat furci: Istoh Iuon-180 furci, Dany György-180 furci, Kosztuy Ioanes-120 furci, Tokoian Flore-160 furci, Tokoian Mihály-250 furci, Tokoian Iuon-245 furci. În același an, la Nemiș erau 4 meșteșugari – Bocsort Iuon-400 furci, Barnac Iuon-300 furci, Barnac Toagyer-200 furci, Bocsort Blag-160 furci; la Groșeni, meșteșugarul Czole Iosef-100 furci, pentru care a achitat 5 florini; în luna iulie 1810, la Nermiș, 3 persoane confecționau furci: Bocsort Iuon-400 furci, Popa Mark-270 furci, Barnac Kirion-230 furci; la Archiș: 5 persoane: Kostay Luca-87 furci, Kostay Flora-45 furci, Flore Mihály-160 furci, Kostay Flore-260, Kostay Simion-260 furci; în luna august, la Nermiș, Barnac Micula pentru confecționarea a 120 furci achita 6 florini Episcopiei Romano-Catolice.

În secolul al XIX-lea, unii locuitori din satul Groșeni se ocupau cu confecționarea lăzilor de zestre, ei frecventând târgurile din Oradea. Alții erau rotari. În 1810, Petru Kaba a achiziționat 300 de obezi. Conform unor documente, la Groșeni a fost consemnat meșteșugul prelucrării pietrei de moară încă din anul 1733. Au fost meționate și alte meșteșuguri, cum era prelucrarea fierului. Chiar dacă pentru secolul al XVIII-lea și prima jumatate a următorului, fierul era un metal scump pentru marea majoritate a populației, totuși au existat asemenea preocupări. În anul 1827, printre cei 8 țigani care făceau uneltele necesare reconstrucției sticlăriei din Beliu se aflau și Sebesan Iuon din Archiș și Konas Todor din Nermiș. Produsele manufacturiere au fost vândute de comercianții din aceste așezări.

Activităţile economice, agricultura, creşterea animalelor, silvicultura, vânătoarea, care se regăsesc pe teritoriul comunei de astăzi au fost stilizate pe sigiliile sătești emise în veacul al XVIII-lea. La Archiș, pe un sigiliu datat în 1778, care poartă inscripția „S: (IGILLUM) POS: (SESSIONIS). ARKUS”, au fost incizate ocupațiile agricole, creșterea animalelor și cultivarea plantelor. Din aceeași perioadă datează și cel al satului Bârzești, care simbolizează cultura cerealelor și uneltele folosite. Sigiliul satului Groșeni datează din anul 1783. Acesta

redă practicarea vânătorii în zonă. Din anul 1778 datează sigiliul satului Nermiș, care stilizează ocupația locuitorilor, cultivarea cerealelor.

Tradiția meșteșugărească a fost transmisă din generație în generație, pliându-se pe cerințele industrializării de la sfârșitul secolului al XIX-lea și debutul următorului.

Primul Război Mondial a întrerupt cotidianul vieții economice a satelor din această zonă. Prefacerile economico-politice și sociale de după Marea Unire din 1918 au reluat și remodelat devenirea ocupațiilor localnicilor.

După aplicarea Reformei agrare din 1921, autoritățile românești au luat măsuri de protecție a fondului forestier. Întrucât locuitorii din unele așezări au sperat la extinderea suprafețelor agricole prin defrișare, s-a ajuns ca aceștia să solicite autorităților pământuri în alte zone. În 23 iulie 1922, țăranii din Groșeni au adresat o solicitare Comisiei Județene a Județului Bihor. Oradea Mare prin care solicitau „colonizare dui cauză căci nu putem trăi din pământul nostru și trăim între dealuri și păduri și suntem oameni muncitori de pământ și am băgat încă o rugare către Dvoastre în luna ianuarie ca să fim colonizați pe pusta Illés și Támand, unde este pământ îndestulător...”.

La Archiș, întreg teritoriul aparținând Episcopiei Romano-Catolice, cu o suprafață de 1769 iugăre, 354 stânjeni, a fost repartizat astfel: teren de cultură la 68 locuitori din Archiș, 110 iugăre 220 stânjeni; interese obștești: Archiș, 64 iugăre 100 stânjeni; pășune comunală Archiș: 611 iugăre; pădure comunală Archiș: 461 iugăre 974 stânjeni; pășune comunală Groșeni, 330 iugăre; pășune comunală Nermiș, 183 iugăre; rezervă 9 iugăre 660 stânjeni. Suprafața de 2177 iugăre 882 stânjeni a fost expropriată de la Episcopia Romano-Catolică Oradea și repartizată astfel: teren de cultură: 63 îndreptățiți din Bârzești, 117 iugăre; pășune comunală Bârzești 397 iugăre 311 stânjeni; pădure comunală Bârzești: 296 iugăre 1315 stânjeni; interese obștești: Bârzești 53 iugăre 1574 stânjeni; pădure comunală Nermiș 231 iugăre 1551 stânjeni; pășune comunală Nermiș: 151 iugăre 1027 stânjeni; pășune comunală Archiș: 299 iugăre. La Groșeni, de la Episcopia Romano-Catolică au fost expropriate 4018 iugăre 500 stânjeni, reprezentând: pășune comunală Groșeni: 600 iugăre; pădure comunală Groșeni: 1000 iugăre; interese obștești Nermiș: 30 iugăre; rezerve 2388 iugăre 500 stânjeni. La Nermiș, de la Episcopia Romano-catolică au fost expropriate 376 iugăre 673 stânjeni, astfel: teren pentru cultură la 67 locuitori, 137 iugăre 800 stânjeni; pășune comunală 143 iugăre 473 stânjeni; pădure comunală 23 iugăre 200 stânjeni; rezerve 72 iugăre 800 stânjeni. În 15 aprilie 1934, 163 iugăre au fost date comunei Comănești în schimbul a 173 iugăre 373 stânjeni de pădure.

În zilele noastre, structura terenurilor agricole şi neagricole la nivelul comunei se prezintă astfel: arabil – 1193 ha; păşuni – 1551 ha; fâneţe – 224 ha; vii – 31 ha; păduri – 3624 ha.

Suprafața arabilă a reprezentat o pondere mai mică, comparativ cu celelalte, ceea ce face ca producția să fie una modestă (producţii medii la hectar: porumb – 3408 Kg / ha; grâu – 2100 Kg/ha; orz 1800 Kg /ha; ovăz 1600 Kg /ha. Șeptelul animalier este și el mai puțin reprezentativ, inventariindu-se la nivelul comunei: cabaline 15 capete; bovine și bubaline – 450 capete; ovine și caprine – 1200 capete; porcine – 1.100 capete.

Pomicultura şi viticultura se practică pe suprafeţe mici şi numai pentru uzul personal al fiecărei gospodării. Silvicultura ar putea reprezenta o ramură profitabilă dacă ar exista investiții în modernizarea și exploatarea materialului lemnos existent. Industria este și ea slab dezvoltată. Amintim o societate care confecționează mobilier, o alta de croitorie și una care furnizează material lemnos. Toate dispun de resurse umane reduse. Se mai desfășoară activități comerciale și alimentație publică.

Tradiții și obiceiuri

Configuraţia spaţială a satelor nu a suferit prea multe modificări. Asemenea celorlalte sate din fosta Plasă Beliu, acţiunile de sistematizare iniţiate de Maria Tereza au atins aceste

așezări într-o proporție mai mică. Primele case construite din materiale tradiţionale (piatră pentru fundaţie, bârne rotunde pentru pereţi, paie pentru acoperiş, mai apoi şindrilă) aveau planul compus din două încăperi: tinda şi camera de locuit, cu intrare din târnaţ (coridor deschis). Ocupaţiile locuitorilor au fost cele tradiţionale: creşterea animalelor, vânatul, pescuitul, culesul fructelor de pădure (afine, mure, măceșe, porumbele, ciuperci), lucrări forestiere la gurile de exploatare din M-ţii Codru Moma, morăritul, împletitul nuielelor şi distilatul băuturilor alcoolice din fructe cu specific local. După anul 1990, comuna Archiş a fost afectată de criza economică prin care a trecut societatea românească: resurse limitate de existenţă, distanţă mare faţă de municipiul Arad, lipsa unei căi feroviare, migraţia spre oraş.

Din punct de vedere etnografic comuna Archiş se încadrează în zona etnografică a Munţilor Apuseni, la interferenţa dintre Banat şi Bihor. Portul popular este specific zonei Bihor. Mai demult, de Crăciun copiii, organizați în cete, umblau cu colinda, iar alții cu Steaua. Tinerii jucau „Șticul" sau „La Lunga". Mai amintim, Dodoloaie (Paparude), strigări peste sat (Aure, aure). Existau și obiceiuri legate de nunți, botezuri, înmormântări (Jocul „Fântâna"). De vreo cinci ani, la Groșeni se desfășoară, în luna iulie, „Întâlnirea Codrenilor", festival onorat de Ansamblul Codrenii din Groșeni și de soliști și ansambluri folclorice, precum și de numeroși săteni și invitați.

Viața culturală

În comuna Archiş există patru cămine culturale, câte unul în fiecare localitate. Căminul Cultural din Archiș funcționează în fosta școală primară. El datează din 1965 și are o capacitate de 200 locuri. Vechiul Cămin Cultural din Groșeni a fost construit în septembrie a anului 1956, iar cel nou în octombrie 1986. Ultimul are o capacitate de 600 locuri. Căminul Cultural din Nemiș a fost edificat în iunie 1986 și are o capacitate de 150 locuri. Ridicat în mai 1980, Căminul Cultural din Bârzeşti are o capacitate de 100 de locuri.

Căminele Culturale sunt închiriate pentru organizarea de nunţi şi botezuri şi, ocazional, pentru diferite spectacole, fiind dotate la ora actuală cu scaune, mese, veselă. Căminele Culturale din Archiş şi Groşeni beneficiază de o bucătărie și spațiu de depozitare a alimentelor. În prima, aceasta a fost costruită ca o anexă, iar în cea de-a doua așezare este situată la demisolul clădirii. Există la nivelul comunei o bibliotecă comunală cu un număr de aprox. 5000 volume de cărţi. Biblioteca funcţionează pe lângă Primăria comunei Archiş.

Sport

Din anul 1981, aici a existat o echipă de fotbal, care a evoluat în eşaloanele inferioare (judeţ I, Judeţ II, Promoţie) până în anul 1998. Actualmente, ea s-a desființat, cu toate că în zonă există bază logistică (bază sportivă, teren de fotbal, vestiare).

Turism

Cele mai importante obiective turistice ale comunei Archiş sunt: *Biserica Ortodoxă "Cuvioasa Paraschiva"* din satul Groşeni, construită în anul 1725; *Rezervația naturală „Pădurea seculară de fag",* precum și *traseele montane din Munții Codru-Moma.* Un loc aparte îi revine Satului de vacanță de la Groșeni.

Bibliografie:

Surse inedite

Arhiva Școlii cu clasele 0-VIII Groşeni:

Registrul-catalog. Anul școlar 1928/1929, f. nenr.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad:

Fond C.A.P. „Archișana". Archiș. 1959-1968

Fond Pretura Plășii Beliu. 1937-1950

Surse edite

Barbu, Mircea, Hügel, Peter, „Monede romane imperiale descoperite în zona arădeană", în *Ziridava* XVIII, Arad, 1993

Berényi, Maria, „Influența folclorului asupra literaturii românești din Ungaria în secolul al XIX-lea", în *Izvorul. Revistă de etnografie și folclor*, Giula, 2008

Berzovan, Alexandru, „Considerations on "Troianul" in Ţara Zarandului", în *Ziridava Archaeologica*, 27, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2013
Blaga, Mihoc, *Aplicarea reformei agrare din 1921 în plasa Beliu, județul Bihor*, în Crisia, XIX, Oradea, 1989
Borcea, Liviu, Contribuții la istoria politică a Bihorului în epoca lui Mihai Viteazul (1598-1606), în *Crisia*, Oradea, 1975
Idem, „Considerații cu privire la satele, cnezii și voievozii din Zarand și Câmpia Aradului", în *Crisia* XIX, Oradea, 1989
Idem, „Repertoriul satelor de pe teritoriul voievodatului bihorean. Cnezii și voievozii acestora în secolele XIV-XVII", în *Crisia*, XXII, Oradea, 1992
***, *Buletinul Oficial al RSR*, București, 1968
Covaci, Veronica, „Manufactura de sticlă din Beliu (prima jumătate a secolului al XVIII-lea)", în *Crisia*, Oradea, 1973
Goman, Ioan, *Politică statală, economie domenială și dezvoltare rurală. Meșteșuguri și industrii țărănești din Crișana în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Universității Oradea, Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2011
Ilea, Ana, „Industria manufacturieră în comitatul Bihor în secolul al XVIII-lea", în *Crisia*, XXI, 1991
****Împărțirea administrativă a României*, București, 1926
****Împărțirea administrativ-economică a Republicii Populare Române*, București, 1952
*** *Legea de unificare administrativă, aprobată prin Decretul regal nr. 1972 din 13 iunie 1925, publicată în Monitorul Oficial nr. 128/14 iunie 1925*
Maxim, Virgil, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Bihor în secolul al XVIII-lea*, în *Crisia*, XI, Oradea, 1981
Medeleanu, Horia, *Un monument readus la viață. Biserica de lemn din Groșeni*", în *Aradul Cultural*, iunie 2001.
Mureşan, Augustin, Popovici, Ioan, *Sigilii sătești și comunale din comitatul Arad și împrejurimi (secolele XVII-XIX)*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2009
Pădurean, Corneliu, *Izvoare demografice referitoare la comitatul Arad în secolul al XIX-lea*, în *Teologia*, V, nr. 3-4, Arad, 2001,
Pădurean, Eugen D., *Noi descoperiri arheologice la Groșeni – „Jidovina" (jud.Arad)*, în *Arheovest I. In memoriam Liviu Măruia*, Editura JatePress, Szeged, 2013
***, *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior. Județul Arad*, Editura Orizonturi universitare, Timișoara, 1999
I.D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Editura Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1980
Varga E. Árpád Forrás: www.kia.hu/konyvtar/erdely/erdtsat/aretn.pdf Arad megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1880-2002
Vesa, Pavel, *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Ed. Mirador, Arad, 2000
Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006
www. primaria.archis@yahoo.com: Strategia de dezvoltare a comunie Archiș. Județul Arad

Informații orale

Informație orală primită prin bunăvoința dlui viceprimar al comunei Archiș, Nicolae Pantea
Informație orală primită prin bunăvoința dlui profesor Iustin Barna

dr. **Felicia Aneta Oarcea**